

УДК 349.2

ДАРСАНІЯ Л.В.

ОСОБЛИВОСТІ РИЗИКУ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ ТА ПРАВІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

У статті проаналізовано специфіку ризику у трудовому праві та праві соціального забезпечення. Визначено особливості ризику у трудовому праві та праві соціального забезпечення.

Ключові слова: соціальний ризик, трудові права, право соціального забезпечення, соціальний захист, соціальна допомога.

В статье проанализирована специфика риска в трудовом праве и праве социального обеспечения. Определены особенности риска в трудовом праве и праве социального обеспечения.

Ключевые слова: социальный риск, трудовые права, право социального обеспечения, социальная защита, социальная помощь.

In the article analyzed the specifics of risk in labor law and the right of social security. The peculiarities of risk in labor law and the right of social security are determined.

Key words: social risk, labor rights, social security right, social protection, social assistance.

Вступ. У сучасних реаліях у науковій сфері теорія ризиків соціально-трудових відносин лише починає формуватися. Складність досліджуваної проблеми полягає, насамперед, у тому, що на законодавчому рівні ці поняття не закріплено ні в національному законодавстві, ні міжнародними нормативними актами, а також ці визначення не розглянуті на рівні проектних законів, а лише фрагментарно досліджуються у науковій літературі. Тобто міжнародні та внутрішньодержавні акти визначають лише саму систему цих ризиків.

Збільшення міжнародної конкуренції, технологічні трансформації, зміни в демографічній та сімейній поведінці, спровоковані посиленням активності жінок у професійній діяльності, – усе це сприяє виникненню нових трудових та соціальних ризиків. Останні призводять до необхідності посилення державного регулювання і втручання для забезпечення стабільності суспільства. Тому дослідження особливостей трудового і соціального ризику потрібно визначити актуальним нагальним завданням.

Питанню трудового ризику та соціального ризику певним чином приділяли увагу такі науковці, як А.П. Альгін, Л.І. Абалкін, А.Л. Баланда, С.М. Березін, О.В. Бондар, Н.В. Болотіна, Н.А. Вігдорчик, Г.Л. Вознюк, Т.З. Гарасимів, Л.В. Забелін, А.Г. Загородній, О.М. Залетов, Я.С. Ларіна, В.Ю. Лопунін, Е.Е. Мачульська, С.В. Мочерний, С.М. Нікітін, А.Н. Ніколаєв, І.С. Назаров, Д.Ф. Кастрюлін, Г.В. Осовська, О.А. Осовський, А.В. Петровський, Б.Н. Порфір'єв, О.П. Петровська, П.Д. Пилипенко, С.М. Прилипко, В.Г. Павлюченко, В.Д. Роїк, Р.І. Смагулова, Р.Б. Сабодаш, М.С. Санталова, Л.Г. Скрипник, А.А. Собчак, А.М. Соболев, Г.А. Суханов, О.А. Устенко, К.Л. Феофанов, Е.В. Харінов, Л.С. Шевченко, Л.А. Юрчук, М.Г. Ярошевський, О.І. Ястремський та інші. Варто вказати, що поняття трудового ризику та соціального ризику не було окремим об'єктом наукового дослідження.

Постановка завдання. Отже, наше дослідження спрямоване на вирішення питання щодо недостатньої розробленості характеристики ризиків у науковій доктрині трудового права та чинному національному законодавстві. Вирішення вищевказаних проблем буде сприяти належній кодифікації трудового законодавства та правильного застосування його норм у практичній діяльності суб'єктів трудових відносин.

Результати дослідження. Соціальний ризик або ризик соціального забезпечення визначають як подію, яка породжується об'єктивними соціальними причинами, що загрожують нормальному відтворенню фізіологічної і соціально-економічної життєдіяльності, та з настанням якої громадяни та члени їх сімей можуть втратити тимчасово або назавжди засоби до існування чи потребують додаткового матеріального забезпечення та не можуть самостійно її уникнути.

С. Синчук визначає соціальні ризики за сукупністю певних ознак. Вона вважає, що соціальні ризики за правом соціального забезпечення характеризуються такими ознаками:

1) мають виключно об'єктивний характер (настають незалежно від волі особи та не можуть бути усунені нею самостійно через зовнішні чинники, а не з будь-яких суб'єктивних причин);

2) обмежують (чи порушують) життєдіяльність людини та зумовлюють її соціальну незабезпеченість;

3) закріплені національним законодавством як обставини, внаслідок настання яких особа може потребувати допомоги держави чи суспільства;

4) є потенційно закономірними для кожної людини (обов'язково або, як правило, трапляються чи можуть трапитись за певних обставин) [1, с. 55–60].

Ця класифікація, безумовно, доречно та широко характеризує *основні положення стосовно соціальних ризиків*, але для детальнішої характеристики доцільно її доповнити такими ознаками:

– є елементами, які визначають, що виникнення певних обставин у будь-якій ситуації позначається на матеріальному життєвому рівні особи;

– закріплені у законодавстві та їх перелік є вичерпним, тобто розширеному тлумаченню не підлягає;

– є обов'язковою частиною юридичного складу, тобто виступають частиною виду соціального забезпечення.

М.П. Шаварина визначає у своєму дослідженні такі ознаки соціального ризику:

1) об'єктивний характер (настають незалежно від волі особи);

2) виникнення впливає на матеріальний, життєвий рівень особи;

3) закріплені у законодавстві, їх перелік вичерпний, тобто розширеному тлумаченню не підлягає;

4) є підставою для призначення певного виду соціального забезпечення [2].

Означена класифікація є досить ґрунтовною та передає значущі елементи розуміння соціального ризику. Але необхідно наголосити на тому, що виділені ознаки є загальними, тому можна говорити, що М.П. Шаварина не повністю розкрила це явище, хоча зазначені позиції щодо розуміння та виділення ознак досить схожі на встановлені вище, які виділяє у своєму дослідженні С. Синчук.

В. І. Награда соціальні ризики характеризує наявністю таких ознак:

1) закріплені міжнародним та національними законодавствами в якості обставин, за умови настання яких особа потребує допомоги держави чи суспільства;

2) мають об'єктивний характер, тобто їх настання відбувається незалежно від волі особи і вони не можуть бути усунутими нею самостійно;

3) порушують звичний ритм життєдіяльності людини та зумовлюють її матеріальну незабезпеченість;

4) потенційно закономірні для кожної людини, тобто настають обов'язково чи відбудуться за певних умов [3].

Стосовно цієї класифікації варто наголосити те, що автором виділено значні особливості, які характеризують соціальний ризик. Також потрібно зазначити, що ця класифікація, хоча й у певній мірі є схожою на вищезазначені, що в принципі логічно, але виокремлює певні й власні особливості, зокрема закріплення не лише національним законодавством, але й міжнародним. Також доцільно сказано, що важливою ознакою є вплив на ритм життя людини, до якого вона звикла, що виокремлює цю класифікацію з-поміж інших.

Під час аналізу підходів до розуміння соціального ризику постає необхідність визначити власні ознаки соціального ризику та сформулювати дефініцію цього поняття. Отже, серед ознак соціальних ризиків потрібно виокремити такі:

1) мають об'єктивний характер. Тобто не можуть наставати та припинятися залежно від волі особи, тому ця ознака характеризує те, що суб'єкт не може на них впливати. Об'єктивна сторона ризику обумовлена невизначеністю зовнішнього середовища відносно суб'єкта. Але оціни-

ти невизначеність можна лише оцінивши її вплив на розвиток ситуації шляхом визначення вірогідності виникнення певної події. Отже, можливість визначення вірогідності певних результатів, виникнення додаткового прибутку чи збитків, випадковий характер подій – все це об'єктивні характеристики ризикової ситуації;

2) завжди впливають на матеріальне життя та забезпечення особи. Тобто ця ознака характеризує вплив певного явища, що відображається на матеріальному становищі та є доречним для розуміння саме соціального ризику. Але потрібно наголосити, що вплив на матеріальне становище може бути як позитивним, тобто прибутковим, який покращує матеріальне забезпечення особи, чи навпаки небажаним, що спричинює певні фінансові чи інші матеріальні втрати, а також інколи матеріальне забезпечення у разі виникнення соціального ризику може залишатися незмінним. Тобто в будь-якому випадку певним чином ця ознака буде присутньою в соціальному ризику;

3) мають вичерпний перелік, який закріплено на законодавчому рівні. Ця ознака характеризує соціальний ризик як законодавчо закріплений, хоча на законодавчому рівні не визначено дефініції даного явища, але перелік (класифікація) закріплюється. Отже, у Конституції України окреслюється вужче коло соціальних ризиків, ніж передбачено іншими нормативно-правовими документами. Так, в Конституції йдеться про втрату працездатності, старість, втрату годувальника, безробіття. Соціальні ризики як підстава для набуття людиною права на соціальне забезпечення були встановлені у міжнародних актах та національних актах. Наприклад, визначаючи перелік ризиків, які є традиційними, посилаються на Конвенція Міжнародної організації праці № 102 [4] та Європейський кодекс соціального забезпечення [5]. Відповідно до норм Кодексу держави повинні надавати соціальні допомоги у зв'язку з 9 традиційними соціальними ризиками – хворобою, безробіттям, старістю, трудовим каліцтвом, професійною хворобою, вагітністю та пологами, утриманням дітей, інвалідністю, втратою годувальника [6]. Ці ризики зменшення або і взагалі втрати доходу характеризуються своєю типовістю та мають притаманний їм коефіцієнт вірогідності у житті особи, саме тому вони є основою для соціальних виплат через здійснення соціального страхування. Тобто ці норми закріплюють сучасний перелік соціальних ризиків, визнаний міжнародним співтовариством;

4) є потенційними та закономірними для кожної особи. Під соціальний ризик може підпадати будь-яка особа та для кожного суб'єкта соціальний ризик настає неочікувано. Ця ознака певним чином прирівнює всіх суб'єктів соціального забезпечення та характеризує соціальний ризик як незалежне явище від суб'єктів і є об'єктивною, впливаючи на його настання за будь-яких непередбачуваних та неочікуваних умов стосовно кожної особи без виключення. Тому визначена ознака є останньою, але не більш ґрунтовною та визначаючою правову природу соціального ризику, що дозволяє нам зрозуміти та проаналізувати досліджуване явище. Тож з огляду на це положення доречно зазначити, що ця ознака характеризує соціальний ризик як потенційно закономірний для кожного суб'єкта. Проте слід наголосити на тому, що останній елемент класифікації є одним з найвпливовіших для розуміння всієї сутності природи ризику соціального забезпечення.

Висновки. Під час дослідження цієї теми було проаналізовано низку наукових праць як юридичної так, і економічної, психологічної, політичної та філософської літератури, що сприяло визначенню та розумінню дефініцій трудових ризиків і ризиків соціального забезпечення.

Поняття трудового ризику та ризику соціального забезпечення характеризується нечіткістю та неповнотою вираження дослідниками, а також невизначеністю. По-перше, невизначеність спричинена у випадку поняття трудового права малою кількістю досліджень зі сторони науковців, можна сказати майже мізерною кількістю, а у соціальному забезпеченні навпаки за наявності великого обсягу визначень, які суттєво відрізняються одне від одного, виникають розбіжності в поглядах стосовно розуміння цього поняття. По-друге, більшість характеристик, наведених науковцями стосовно теми дослідження, розглянуто не повністю, і характеризуються вони не зовсім чітко, а розмито, що спричинено відсутністю комплексного дослідження окресленої теми.

Список використаних джерел:

1. Синчук С. Теорія соціального ризику за правом соціального забезпечення. Право України. 2003. № 3. С. 55–60.
2. Шаварина М.П., Шаманська Н.В. Пенсійне страхування в контексті соціальних ризиків. URL: <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file.pdf>.
3. Надрага В.І. Соціальний захист в системі мінімізації соціальних ризиків. Соціально-трудова відносина: теорія та практика. 2014. № 2. С. 486–490.

4. О минимальных нормах социального обеспечения: Конвенция МОП от 31.12.2001. № 102. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_390.
5. Європейський кодекс соціального забезпечення: Кодекс Ради Європи від від 16.04.1964 № ETS N 48. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_329.
6. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

УДК 349.2

ДУДІН В.М.

ЧИ УСУНЕ НЕВИПРАВДАНУ ДИФЕРЕНЦІАЦІЮ СКАСУВАННЯ КОНТРАКТУ У НОВОМУ ТРУДОВОМУ КОДЕКСІ?

Стаття присвячена питанню, чи виправдало себе запровадження контракту як особливої форми трудового договору у рамках постсоціалістичної модернізації законодавства. Стрімке розширення сфери застосування контрактів у поєднанні з нечіткістю регулювання призвело до зниження захисту цілих категорій працівників. Зроблено висновок, що спроба подолати виклики шляхом скасування контрактів у новому Трудовому кодексі викличе нові правові проблеми.

Ключові слова: контракт, диференціація, трудовий кодекс, ЄС, дискримінація.

Статья посвящена вопросу, оправдало ли себя введение контракта как особой формы трудового договора в рамках постсоциалистической модернизации законодательства. Стремительное расширение сферы применения контрактов в сочетании с нечеткостью регулирования привело к снижению защиты целых категорий работников. Сделан вывод, что попытка преодолеть вызовы путем отмены контрактов в новом Трудовом кодексе вызовет новые правовые проблемы.

Ключевые слова: контракт, дифференциация, трудовой кодекс, ЕС, дискриминация.

The article is devoted to the question whether the introduction of a contract as a special form of an employment contract within the framework of post-socialist modernization of legislation was justified. The expansion of the scope of contracts in conjunction with the lack of clarity of regulation has led to a reduction in the protection of the entire categories of workers. The attempt to overcome the challenges by abolishing contracts in the new Labor Code will cause new legal problems.

Key words: contract, differentiation, labor code, EU, discrimination.

Вступ. Контракт, передбачений Кодексом законів про працю, викликає неоднозначні оцінки науковців та породжує численні проблеми на практиці. Правову природу контракту досліджували В.І. Прокопенко, С.В. Венедіктов, Н.М. Хуторян, Н.О. Мельничук, В.Г. Ротань, О.Є. Сонін та інші. Незважаючи на тривалий період його застосування, численні питання так і не отримали однозначних відповідей. Досить часто судова практика йде врозріз з орієнтирами, що формувались представниками науки. Вчені визнають, що такий особливий вид трудового договору призвів часом до не виправданих обмежень та ускладнив правозастосування. Пов'язана з контрактом диференціація далеко не завжди розглядається як виправдана. Контракти не створили нових стимулів для розкриття творчого потенціалу, проте спростили звільнення